

NOVÁK Anikó

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Szeged, Magyarország

uneco84@gmail.com

ADALÉKOK EGY IMAGINÁRIUS KOSZTOLÁNYI-TÁRCÁHOZ

A szöveg a szabadkai Kosztolányi és József Attila kapcsolatait vizsgáló tudományos tanácskozáson hangzott el 2011 szeptemberében.

Összefoglaló:

Jelen írás áttetelese, Tolnai Ottó *Kosztolányi édességei avagy a Bódis cukrászda* című novelláján keresztül közelít Kosztolányi Dezsőhöz. A jelentős vajdasági magyar író szövegüniverzumában Kosztolányi alakja gyakran feltűnik alakmásként, kitüntetett költői kategóriaként, irodalmi apafiguraként vagy akár

társszerzőként is, viszont az említett novellában a szerző-elbeszélő önmagát költi bele a szabadkai születésű író opusába. Az abszurd feladatokra nagyon fogékony narrátor ezúttal egy imaginárius Kosztolányi-tárca hőseként, a cukrászda könyvtárosaként járja körül Kosztolányi és mások édes vonatkozásait.

Ha követjük az elbeszélés szökevényeit, újabb izgalmas narratológiai, poétikai kérdések, problémák vetődnek fel, amelyek Kosztolányi és Tolnai írásművészetének lényegi mozzanataihoz is közelebb vihetik az értelmezőt.

Kulcsszavak: Kosztolányi Dezső, Tolnai Ottó, tárca, cukrászda, édesfilozófia

„mindnyájan megrögzött édespártiak vagyunk”
(Kosztolányi Dezső)

(A krémestől a Bódis-barnáig)

Írásom tárgya Kosztolányi Dezső *A cukrászda könyvtárosa* című tárcája. A Kosztolányi-szakértők és a lelkiismeretes filológusok valószínűleg megdöbbenve, gyanakodva kapják fel a fejüket, hiszen e cím ismeretlenül cseng számukra. Gondolatban újra- és újra végiglapozgatják a Kosztolányi-kiadások tartalomjegyzékét, de semmi hasonlót sem találnak. Átfut az agyukon, hogy talán egy új szövegről olvashatnak, és lelkesen várják az adalékokat. Sajnos ki kell ábrándítanom mindenkit, nem egy új írás került elő a süllyesztőből, Kosztolányi Dezső imaginárius tárcájáról van szó, amit Tolnai Ottó talált ki, s önmagát hősként beleszótta. Minderről a *Kosztolányi édességei avagy a Bódis-cukrászda* című novellában olvashatunk a *Híd* folyóirat 2010. júniusi számában.

Egy „kis édes” játékra, a Kosztolányi-szövegek párbeszédképességének megtapasztalására invitálom tehát az olvasót Kosztolányi szellemében, aki szerint „A játék nem hagy el bennünket a gyerekkorral, hanem követ az egész életen át, a bölcsőtől a koporsóig, mert nem pusztán a gyerekek kedvtöltő előjoga, hanem édes

mindnyájunknak szüksége, annyira, hogy az is vitás marad, ki a nagyobb játékos: a felnőtt vagy a gyerek?¹ Tolnai szövegtereiben Kosztolányi gyakori szereplő, sőt a nagy lexikonírói vállalkozás társszerzőként is összehozza a két író, ez az *Inhalál* című kisnapló második részében magának Tolnainak is új mozzanatként sejlik föl: „noha folyamatosan olvastam, folyamatosan írtam a kétfajta kiadást megélt műről, arról teljesen megfeledkeztem, hogy valójában opus magnumomat, az Új Tolnait illetően is társszerzők lennénk Kosztolányival.”² Thomka Beáta a Kosztolányi–Tolnai kapcsolatot eleven kölcsönviszonyként, le nem záruló, évek óta tartó játszmaként definiálja, és felhívja a figyelmet arra az interaktivitásra, amely az életművek többszintű, poétikai, szöveg-, opus- és diskurzusközi kapcsolataira is kiterjed. „Kosztolányi, másutt pedig Csáth a virtuális adogató, akik azonban egészen más alakzatokban, jelekben, képekben kapják vissza a feldobott labdákat. Motívumaik, élményeik, alakjaik, életeseményeik indítják el a folyamatot. Az elbeszélést az életrajzok, irodalomtörténetek, dokumentumok folytatják. Az önmaguk és a mások által megkonstruált, transzformált arcélek egymásra másolódnak”³ – írja Thomka. E finom adogatásba természetesen illeszkedik be a Kosztolányi-tárcába beköltöző, újabb abszurd feladatra vállalkozó szerző-elbeszélő. Míg Borges-hösként a Szabadkai Gyűjtők Egyesületének évi közgyűlésének üdvözlésére kutat néhány keresetlen szó után, addig Kosztolányi-hösként a Bódis-cukrászda könyvtárosaként a cukrászda ünnepi megnyitójára készül néhány ugyancsak keresetlen szóval.

A Tolnaira fölöttébb jellemző asszociációsort a cukrászda gazdag képzetköre indítja el. Mellékesen jegyzem meg, hogy a *Tolnai Világlexikon*ban a cukor és a cukrász szerepel ugyan, de a cukrászda nem, így e szócikk pótlása is az *Új Tolnai* írójára vár. A gazdag irodalommal rendelkező, és a *Tolna*ban is szereplő kávéház mellett a cukrászdáról kevesebb elméleti jellegű írás született, de mivel e kétfajta intézmény nagyon közel áll egymáshoz, a cukrászdára is érvényesek a kávéházzal tett megállapítások. Wilhelm Droste szerint a kávéházzal a Monarchia olyan teret teremtett magának „melyben az idegenek elővigyázatosan körülzajláshatták egymást, és ugyanakkor, ami összetartozott, szervesen egybekapcsolódhatott. Teret, melyben mindenféle találkozás létrejöhett, teret, melyben távolságtartás és közeledés egyaránt lehetséges volt.”⁴ A cukrászda vonatkozásában is kiemelt a találkahely jelleg, Kosztolányinál az „édes szentélye” a szerelmesek találkozóhelyeként jelenik meg, ahová egyszer mindenki elérkezik, ahol látni lehet a szerelem nagyüzemét különböző állomásainál. A hangulatos óbudai cukrászdák Krúdy Gyula műveiben is a szerelemhez, a szerelmesek találkáihoz kötődnek. A polgári racionalizmust szimbolizáló kávéval⁵ ellentétben a cukrászdában kapható édességekhez kísértések, élvezetek, érzelmek fűződnek.

Droste kiemeli, hogy a kávéházak szorosan összefonódtak a sajtóval, nemcsak ott olvasták az újságokat, hanem ott is írták őket. Ezzel a momentummal már vissza is kanyarodtunk cukrászdai könyvtárosunkhoz, aki a vakablakban rendezgeti könyvtárát, és közben mohón olvassa újra Kosztolányi édes vonatkozású írásait.

¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, A játékról = K. D., Álom és ólom, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969, 63.

² TOLNAI Ottó, Inhalál, Kisnapló, EX Symposion, 2010/69, 71.

³ THOMKA Beáta, „Finom adogatás” Kosztolányi és Tolnai = Az emlékezés elevensége, Kosztolányi Dezső Napok a szülőföldön, szerk., Hózsa Éva, Arany Zsuzsanna, Kiss Gusztáv, Szabadka, Városi Könyvtár, 2007, 266.

⁴ Wilhelm DROSTE, Kávéház az Osztrák-Magyar Monarchiában, Budapesti Negyed, 2004/43-44, Budapest, a kávéváros, http://bfi.archivportal.hu/id-674-wilhelm_droste_kavehaz_az.html (Utolsó letöltés, 2011. dec. 3.)

⁵ vö. GYÁNI Gábor, A kávéházbá járó polgár, Budapesti Negyed, 2004/43-44, Budapest, a kávéváros, http://bfi.archivportal.hu/id-679-gyani_gabor_kavehazba_jaro_polgar.html (Utolsó letöltés, 2011. dec. 3.)

Ha szigorúan vizsgáljuk *A cukrászda könyvtárosa* című imaginárius tárcát, amelyről Tolnai Ottó értekezik a *Kosztolányi édességei* című elbeszélésében, akkor Möbius-szalagszerű összekapcsolódásokra figyelhetünk fel. Kosztolányi tárcájának hőse Kosztolányi után nyomoz a műben, és saját meta-metaszövegében Kosztolányi imaginárius tárcájáról ír, amelyben ő főszereplőként saját alkotójának édesfilozófiáját igyekszik felgöngyölíteni. Az olvasó többszörös határátlépéssel, határsértéssel szembesül. A szerző átjár egyik szövegszintből a másikba, de a hurokszerű építkezés miatt kijutni belőle semmiképpen sem tud, örökre bezárult a Möbius-szalagba, hiszen a szintek között itt nincs hierarchia, mint a narratív beágyazás tipikus eseteinél. A „volt egyszer egy történet, arról szólt, hogy...” örökös körforgásában folyik Tolnai és Kosztolányi finom adogatása.

Az imaginárius tárca cukrászdai könyvtárosa köré csoportosulnak más valódi Kosztolányi-tárcák szereplői is, a *Bölcsőtől a koporsóig* cukrásza, aki próbálkozott már keserű süteményekkel is, de a marcipánban képzeli el a jövőt, vagy a hadirokkanttá, munkanélkülivé, vándorrá, bujdosóvá váló cukrászsegéd, aki édes portékáját nem tudta eladni, de a tejszínhabnál és a cukrászsüteményeknél is édesebb szeretetere sok-sok vevő akadt. Megjelenik Kücsük, a fiatal török lány, akit az elbeszélő mézes, rózsaszínfehér cukrászsüteményhez hasonlít, és olvashatunk a *Cukor és irodalom* című írás halálraítéltjeiről is, akik utolsó kívánságként édességet vagy könyvet kérnek. Beleshetünk a budai Marcipán cukrászdába, ahol a szerelmesek között Márta és Viktor a krémes iránti szenvedélyüknek hódolva a sárga földig eszik magukat. Szó esik tovább a *Költő disznózsírból* című tárca zsírból megformázott Petőfijéről, valamint ennek kapcsán Beethoven édes szobráról és a tortalapokra csokoládéval írt *Sonata pathétique*-jéről. Itt az édesség mint a legnemesebb anyag jelenik meg: „A többi alkotók, akik nem ilyen nagyok, csak márványból vagy ércből kapnak szobrot, valamely elhagyott közkert lombjai alatt. De nektek el kell viselnetek, hogy az emberiség a legbecsületesebb matériájában, különböző élelmiszerekben jelenítsen meg, s a szájába is vegyen. Ez a dicsőség akkor kezdődik, mikor már annyira szeretnek bennünket, hogy meg is esznek...”⁶

Tolnai idéz egy 1930-as Kosztolányi-tárcát, amelyben az író visszagondol a Velencében elfogyasztott, borhabbal töltött, csokoládés fedőlapú krémeslepényre, és azon sopánkodik, hogy miért nem készítenek ilyet nálunk. A cukrászdai könyvtárosnak nem is kell több, máris különféle kötelekeket keres Kosztolányi és a Bódis-cukrászda között, amelynek specialitása, a Bódis-barna, majdnem teljesen megegyezik a Kosztolányi által vágyott édességgel, csak ennek karamellből van a fedőlapja. Természetesen nem ez az egyetlen kapcsolódási pont a szabadkai származású író és a cukrászda között, a Bódis-cukrászda 1924-ben, a Pacsirta megjelenésének évében kezdett üzemelni, a következő év pedig már az Aranysárkány megjelenésének éve. Míg az első a kávéház, a második a gimnázium regénye, a Bódis-cukrászdát pedig mindig is a gimnázium közelsége éltette, jegyzi meg a szerző-elbeszélő.

Kosztolányi édesfilozófiájától számtalan irányba indul el Tolnai, a vakablakok és Bachelard Térpoétikája felé, Thomas Mann és a lübecki marcipán irányába, de nem marad ki Bánszky Mária-Róza Édes kiállításának katalógusszövege sem, amely azzal az izgalmas momentummal kezdődik, hogy térségünkben a csokoládé első említése a zentai csatához és a nevezetes hadvezérhez, Savoyai Jenőhöz kötődik. A lokális vonatkozások sorába kívánkoznak a kanizsai LONGHA édességyár marcipánja, a szabadkai RUFF csokoládégyár, az operettek édességpótlékától is megfosztott öngyilkos cukrászok,

⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Költő Disznózsírból*, Budapesti Negyed, 2008/61, Kosztolányi Dezső Pesten és Budán, 185.

Szirmai Károly, a verbászi cukorgyár melaszba ragadt igazgatója, vagy a cukorgyárban kényszermunkát végző Radnóti Miklós.

Tolnai és Kosztolányi az édesség tragikus felhangjait is felvillantja, gondoljunk csak a halálraítéltekre, vagy a *Cukrászda* című írásra, amelyben a Marcipán Budán arra van, amerre a temető felé kell menni. Itt kell megemlíteni Kosztolányi különleges szókapcsolatait, a csokoládébörtönt és a csokoládészemetet is, melyeket Tolnai izgalmas költő kategóriákként ízelget.

Az édesfilozófia egy másik alapszövegeként tűnik fel Mereskovszkij *A cukor lelke* című írása, amelyben az orosz bölcsező Maeterlinck *Kék madár* című darabja kapcsán „azt mondja, a cukor, az édes nyálka az ember lelkét helyettesítő *kocain, anesthesia*.”⁷ (Ezen a ponton játékba hozhatóak Csáth Géza szövegei a kábítószer élvezetéről, vagy akár Hazai Attila Feri *Cukor kékség* című regénye.) Tolnai párbeszédet feltételez Mereskovszkij és Kosztolányi édesfilozófiája között: „Tehát az édes filozófusa valamiképpen szinkronban van az édes nagy ellenfelével, Mereskovszkijjal, legalábbis a halálraítélteket, tehát az embert mint olyat illetően, sőt az az érzésünk, többet tud róluk, mint az orosz bölcsező, többet úgy a konkrétan, mint általában a halálraítéltekről, az emberről...”⁸

Mereskovszkijjal ellentétben Thomas Mann az édességet, elsősorban a marcipánt kiemelt szerepű, titokzatos szubsztanciaként kezeli, *Halál Velencében* című írását egyenesen marcipánnak nevezi, marcipánnak, noha mélyebb formában. „És ez a mélyebb formájú marcipán talán a legtöbb, amit az édességről elmondottak volt. És hát amikor én azt a bizonyos kottairást emlegettem, egy új kottairás beindítását a Bódis-cukrászdában, akkor én erre a mélyebb marcipánra gondoltam volt tulajdonképpen...”⁹ – vallja az énelbeszélő. E mélyebb marcipán utáni vágyakozás József Attila felé is irányíthatja az asszociációsort, az ő verseiben az édes főként vágyként fogalmazódik meg. A *De szeretnék gazdag lenni* Attilája álmodozik csak az ötforintos kuglerről, avagy minyonról, ugyanúgy ahogyan a *Hazám* szövőlánya cukros ételekről álmodik. Maga az ihlető irodalmi élmény is ilyen vágyott édesség, nevezhetjük mélyebb marcipánnak. Ezzel visszakanyarodunk Kosztolányi gondolataihoz az irodalmi élményről, amelyek Tolnai Kosztolányi-hóssé válásának vágyát is kiválóan jellemzik: „Az irodalmi élmény játékos. Az irodalmi élmény a valóság egy kis csücske, melyet valaha megpillantottunk, és elkívántunk magunknak, anélkül hogy a miénk lehetett volna, s szívesen vissza-visszatérünk hozzá képzetben, hogy kiteljesítsük és befejezzük. Az irodalmi élmény voltaképp nem is élmény, csak vázlat vagy sejtelem, egy óhaj árnyéka, a tények egy kis morzsája, ábránd a veszélytelen örömről és a veszélytelen bánatról. Az irodalmi élmény ködös, felületes, felelőtlen valami, ami a kivitelben, a művészi megvalósításban mélyül el, telik meg tartalommal; mert a be nem teljesült vágy titokban tovább munkálkodik. Az irodalmi élmény álom a jóról és rosszról, önjutalmazás vagy önbüntetés, koszorú, melyet önmagunknak nyújtunk át, kárpótlás azért, ami egészen sohasem történhetett meg.”

⁷ TOLNAI Ottó, Kosztolányi édességei avagy a Bódis-cukrászda, *Híd*, 2010/6, 18.

⁸ Uo.

⁹ I. m., 10.

DATUM TO AN IMAGINARY KOSZTOLÁNYI-FEUILLETON „ALL OF US ARE COMPULSIVELY PRO SWEETS” (DEZSŐ KOSZTOLÁNYI)

Summary:

The following writing approaches Dezső Kosztolányi from the short stories of Ottó Tolnai titled, The Sweets of Kosztolányi and the Bódis Confectionary. The figure of Kosztolányi often appears in the text universe of the significant Hungarian writer from Vojvodina, he appears as a counterpart, a rewarded poetic category, a literary father-figure or as a co-author, however, in the above mentioned short stories the author-narrator composes himself into the opus of the writer born in Subotica. The narrator is receptive of the absurd task, this time as the hero of a Kosztolányi feuilleton, he circles the sweets relevancies of Kosztolányi and others as the librarian of the confectionary.

If we follow the narration lines, new and adventurous narrational, poetic questions, problems come up that can bring the interpretator closer to the substantive motives of Kosztolányi's and Tolnai's arts of writing.

Keywords: Dezső Kosztolányi, Ottó Tolnai, wallet, confectionary, sweetphilosophy

Hivatkozások

KOSZTOLÁNYI Dezső, A játékról = K. D., Álom és ólom, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969, 63–67.

KOSZTOLÁNYI Dezső, Tinta = K. D., Sötét bújócska, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974, 320–321.

KOSZTOLÁNYI Dezső, Költő Disznózsírból, Budapesti Negyed, 2008/61, Kosztolányi Dezső Pesten és Budán, 184–185.

TOLNAI Ottó, Inhalál, Kisnapló, EX Symposion, 2010/69, 63–72.

TOLNAI Ottó, Kosztolányi édességei avagy a Bódis-cukrászda, Hid, 2010/6, 4–18.

THOMKA Beáta, „Finom adogatás” Kosztolányi és Tolnai = Az emlékezés elevensége, Kosztolányi Dezső Napok a szülőföldön, szerk., Hóza Éva, Arany Zsuzsanna, Kiss Gusztáv, Szabadka, Városi Könyvtár, 2007, 266–274.

Wilhelm DROSTE, Kávéház az Osztrák-Magyar Monarchiában, Budapesti Negyed, 2004/43-44, Budapest, a kávéváros, http://bfl.archivportal.hu/id-674-wilhelm_droste_kavehaz_az.html (Utolsó letöltés, 2011. dec. 3.)

GYÁNI Gábor, A kávéházba járó polgár, Budapesti Negyed, 2004/43-44, Budapest, a kávéváros, http://bfl.archivportal.hu/id-679-gyani_gabor_kavehazba_jaro_polgar.html (Utolsó letöltés, 2011. dec. 3.)